

257.

Wene-Türgi sõda

1877.

Esimene anne.

Esimised võidud ja üleminemine
Doonau jõest.

Kirja pannud

M. J. Eisen.

Carlus.

Schnakenburgi trükk.

1877.

Wene-Türgi sõda

1877.

Esimene anne.

Esimised võidud ja üleminemine
Doonau jõest.

Kirja pannud

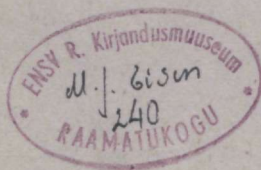
M. J. Eisen.

Carlus.

Schnakenburgi trükk.

1877.

Доволено цензурою. — Ревель, 2. Юля 1877 года.

Sissejuhatusesks.

Pika ootuse ja kannatuse pääle on Wene maa wiimaks Türgi maaga sõdima hakanud, et oma auu kaitseada, ristirahwast ränga iffe alt lahti päästa ja neile inimeste õigust saada. Paljugi Gesti poegi on nende sõjawägede hulgas, kes seda tööd toime peawad saatma. Sündamest soowiwad nüüd kõik Gesti lapsed, Wene riigi truud alamad, tääda saada, kudas suure Wene riigi sõjawägede käsi kaugel wöeral maal sõja teel käib, sest et ka säääl meie omassed on. Mitmete soowimise pääle sai siis wiimaks ette wöetud sellest nii palju otjust anda, kui iial wöimalik. Peaks ehk mõni mitte rahul olema, et raamat suurem ei ole saanud, siis olgu see wabandusesks, et siia seda üles pandud, mis siia maale sündinud, kui raamat kirjutatud; mis pärast sünnib, sellega palutakse kannatada, see saab raamatu teises andes wälja tulema. Kui mitu annet raamatust ülepää wälja saawad antud, seda ei tea ette ütelda; nii palju saagu ometi tähendatud, et mida pikemale sõda wenib ja mida tähtsamaks ta lähab, seda suuremaks kasvab ka annete hulk. Esimeses andes hakab jutustus sõja kuulutusega pääle ja lõpeb Wene sõjawäe üleminemisega Doonau jõest. Teine anne kõneleb esimesi wöitlusi teine pool Doonau jõge ja kõik muid juhtumisi, mis seni ajani ette tulewad. Seniks hääd õnne ja edasiminemist kõige Wene riigi sõjawäele, seda soowib

Suuni kuus 1877.

Raamatu wäljaandja.

Esimene päätüft.

Wene maa püüdmised risti rahwa elu Türgi riigis parandada. Sõja kuulutus. Üle piiri minemine.

Kallis rahu aeg, mis meie jälle hulga aega maitfenud oleme, on otfa lõpenud ja sõda pikas were riides uueste pääle hakanud, ehk küll meie Wene keisri wägew kotta tiiw alati sõjast kõiki riigi alamaid eemal hoida ja iga wiisi kui oma lapsi rahu rüpes kosutada on katsunud. Aga mis teha, igal asjal on oma aeg ja nendasama ka rahu ja sõja pidamisel; pika äritamise järele lähab wiimaks kannatamise wibu katki ja nool lindab wuhisedes märgi pople, kuhu sihitakse.

Kaua on meie armuline keiser kõik teha püüdnud, et Wene ja Türgi maa wahel mitte sõda tulema ei peaks, aga Türglastes ajaswad oma jonni ühte soodu edasi, nagu nad seda ikka teinud, ja ei pannud kõiki Wene maa maanitsusi ja ettepanemisi mikski, kui Türgi riigis elawa risti rahwa elu parandamist nõuti. Wiimaks ei jõudnud Serbia ja Hertsegowiina risti rahwas enam ränka Türgi iket wälja kanda; nemad katsuswad endid Türgi ülema walitsuse alt lahti lüüa ja hakaswad Türglaste wastu; neile abiks heitis ka Monteneegro würstiriik. Aga Türglaste sõjawäed oliwad suured ja rahwa wastupanemise pääle tegi Serbia wiimaks Türgi maaga rahu. Sedasama pidi ka Monteneegro rahwaga sündima. Et need aga wõitjaks

jäiwad, oli neil õigus rahu tegemises tingimisi ette panna, mis üle kaubeldud pidi saama. Türgi walitsus tegi ometi, nagu oleks tema wõitja ja sellepärast ei wõinud õigest rahust juttugi olla. Sest saadik oli jälle meie keisri püüdmine risti rahwale, kes Türgi walitsuse all elasiwad, inimeste õigust saada, mis Türgi maa pärast Krimmi sõda Pariisis rahu tehes küll oli lubanud, aga siamaale ilmaski weel mitte täitnud ei olnud.

Siiski ei aidanud kõik püüdmine Wene maa poolt midagi; Türlased rändasiwad oma wana harjunud teed ühte foodu edasi ja ei mõtelnud sugugi uuenduse pääle. Kudas Serbia ja Monteneegro sõjas kõik läinud, selle üle ei taha ega wõi meie praegu pikemat otsust anda, sest siis saaks Wene-Türgi sõja raamatu esimene and üsna kõrwalisi asju täis ja sõjast enesest ei oleks temas weel midagi täädust, ehk küll wäga palju lugijaid jeda saada ihaldawad. Selle pärast jäägu siis kõik mööda läinud kõrwaline asi kõrwa, mis omast kohast ka kaunis tarwiline kõneleda oleks, ja teeme päris sõjaga alustust.

Hää küll, kudus ööldud, Türlased ei mõtelnudgi risti rahwa elu kergitamise pääle, ehk nad jeda küll järgeste libedate sõnadega ja kawala keelega teha lubasiwad. Kui kaua wõis suur Wene keiser seesugust rumalat lapse mängu päält waadata ja jeda sündida lasta, et juguwendi Slaawlasti, kellest suur hull Türgi walitsuse all elawad, ja ka muud risti rahwast piinati, taga kiusati ja otsegu koeradeks peeti. Seda wõiks paganatest wadata; meie ristirahwa kohus aga on hädas ühte teist aidata.

Kord korralt tõusiwad Wene maa pool paksud pikse pilwed ülesse, mis iga silmapilguga mustemaks läksiwad ja kõrge-
masse jõudsiwad. See oli Aprilli kuu hakatuses. Selgeste oli Wene keiser aru saanud, et sõda, kelle wastu ta minewa aasta aegsaste juba walmistama hakanud oli, millgi wiisil enam Türlaste kangekaeluse pärast tulemata jääda ei wõi. Suured sõjawäed seisiwad Türgi piiri ligidal ja wotasiwad iga pääwaga kasku tulewat, et Türgi maale wõiks minna.

8. Aprillil hommiku kell pool 6 sõitsivad keiserlik kõrgus ja suurvürst auujärje pärija Peeterburgist Warshawi tee pääl Põhne Wene maale Kishinewi linna, kus suur jagu sõjawäge oli. Siit Kishinewist kuulutas keiserlik kõrgus Türgi maale sõda ja andis oma manifestiga 12. Aprillil seda kõikele täada. See keiserlik manifest oli järgmine:

Sumala armust

Meie Aleksander II.

Kõige Wene maa keiser ja isivalitseja.

xc. xc. xc.

Kuulutame ja anname täada:

Meie armjad ja truud alamad teavad küll, kui väga Meie Türgi maal maha rõhutud risti rahwa häda ja waewa ja nende elu kergituse pääle alati oleme mõtelnud. Meie soowimine, nende elu kergitada ja kindla põhja pääle säädida, on ka ühel hoo bil kõige Wene rahwa soowimine olnud, kes ka täna walmis on uueste ohwerdama, et risti rahwa elu Balkani poolsaare pääl kergitadud wõiks saada. Meie truude alamate wara ja weri on meil aga ikka kallis olnud. Kõik Meie walitsuse aeg tunnistab meie hoole ja mure kandmist, et Wene maa rahus wõiks elada. See hoole ja mure kandmine ja rahu armastamine ei ole ka siis weel mitte wähenenud ega lõppenud, kui Bosnia, Hertsegowiina ja Bulgaria maal nii kurwad loud sündisivad. Kõige päält oleme Meie enestele ettesäetud märgiks pannud rahuliku kokkurääkimiste ja leppimiste läbi Euroopa suurriikidega, kes Meie sõbrad on, hommiku maa risti rahwa elu seisuse parandamist otsida ja leida.

Meie oleme wiimasel kahel aastal ilma wahet pidamata nõudnud ja püüdnud, et Türgi walitsus Bosnia, Hertsegowiina ja Bulgaria risti rahwast koduste kohtude ülekohtu eest wõtaks kaitseda. Seda teha oli selgeste Türgi walitsuse kohus, mis

ta endise ja awaliku rahu lepingu läbi enese pääle oli wõtnud ja teha tõutamud. Meie nõudmised ja püüdmised saiwad ka teiste walitsuste nõudmistega ühendatud Türgi walitsusele ette pandud, aga nad ei ole mingisugust kasu saanud. Türgi walitsus oli kindlaste ette wõtnud ja awalikult näidanud, et ta oma risti rahwa alamate hääks midagi teha ei taha ja ta on ka Konstantinoopeli konwerentzi otsused karedal wiisil tagasi tõuganud. Selle soowimisega, kõik ära katsuda, mis võimalik, et Türgi walitsus järele annaks, oleme Meie teistele walitsustele ette pannud, ühte isäranist protokolli alla kirjutada, kus konwerentzi päätingimised sees seisawad ja siis Türgi walitsust kutsuda, seda protokoll, kus Meie wiimased rahuga nõudmise piirid ette on kirjutatud, ka ühes alla kirjutada. Meie lootus ei ole aga mitte täide läinud. Türgi walitsus ei ole Euroopa ühe meelelist soowimist mitte wastu ega sest oja wõtnud.

Kuna Meie nüüd sel wiisil kõik oleme katsunud, mis rahuga võimalik oli, sunnib Türgi walitsus Meid oma uhke tangetaelusega sõnu lõpetama ja tegusid algama. Meie õiguse ja iseeneeste auu tundmine sunnib Meid seda tegema. Särale andmata wastupanemise läbi sunnib Meid Türgi walitsus sõjariistu kätte wõtma. Oma õigust tundes ja endid alanduses Kõigekõrgema abi ja armu hoolets andes ja selle pääle usaldades kuulutame ja anname oma truudele alamatele täada, et sefinane Meist ette ära nähtud filmapiik nüüd kätte on tulnud.

Meie oleme oma nõuu enne wälja ütelnud, ise teha, mis tarwis on, nii pea kui aeg käes on ja Wene maa auu seda nõuab. Kuna Meie Sumala õnnistust oma wahwale sõjawäele palume, anname neile tänasel pääwal käsku üle Türgi piiri minna ja sisse tungida.

Antud Kishinewi linnas 12. Aprillil 1877, Meie walitsuse kahetümnekolmandamal aastal. Aleksander.⁴

See sõja kuulutus sai keiserliku kõrguse oma filma all sõja wäele ette loetud. Pääw hiljem, see on 13. Aprillil loeti

keiserlikku sõja kuulutust kõigis päälinna kirikutes ette. Seda sama sündis pisut hiljem igal pool suure riigi kirikutes.

Enne kui sõjapäev sötta läksivad, waatas keiserlik kõrgus oma filmaga neid üle ja kõneles säääl juures nendega umbes nenda: „Mul on väga raske teid lahingisse saata ja selle pärast olen Ma, nii kaua kui see ual weel wõimalik oli, wiitanud; Mul oli väga raske teie werd, mis Mulle kallis on, ära walada; aga et nüüd Bene maa auu külge on puudutud, siis loodan Ma kindlaste, et meie kõik kunni wiimase meheni selle eest seista mõistame. Minge Sumalaga! Ma soowin teile täielist wõitu! Sumalaga, kunni jälle näeme!“

12. Aprillil anti suurwürost Nikolai poolest Kišhinewi pääkorterist kõigele tegewale sõjapäewele järele tulew käsk:

„Sadade aastade wiisi rõhub Türgi ike meie wendade risti rahwa pääl.

Raske on nende sulase põlw. Kõik, mis inimestel kallis on, — nende püha risti usk, auus nimi, higiga ja werega teenitud omadus ja warandus, — kõik on umbusulistele läbi sõimatud ja teatud.

Smetumad ei ole seda kõik mitte wälja kannatada jõudnud; nemad on oma rõhujate wastu hakanud ja juba kaks aastat woolab risti rahwa weri; linnad ja külad on tuhaks tehtud, omandus ja wara ära riisutud, naesed ja tütreid häbitatud ja teatudud ja mitmes paigas on kõik inimesed ühe teise järele ära tapetud.

Kõik meie keisri ja wõeraste walitjaste nõuu andmised risti rahwa elu korda parandada on ilma asjata olnud ja ilma täitmata jäänud. Meie isaliku keisri ja rahwa päästja piik meel ja kannatus on nüüd lõpenud.

Keisri wiimane sõna on ööldud:

Türklastele on sõda kuulutatud.

Minu käsu alla on sõjapäew hulgad usaldatud! Teie pääle on liisk langenud keisri tahtmist ja meie wanemate püha parandust täita ja tõeks teha.

Mitte maade ega linnade wõidu pärast ei läha meie Türgi maale, waid oma rõhutatud wendi kaitsema ja risti usu eest seisma.

Ja nüüd: Edasi! Meie ettewõtmine on püha ja Sumal on meiega!

Mina loodan kindlaste ja olen julge, et igamees teiest, kindralist kuni soldatist saadik, oma kohuse täidab ja Wene nimele mitte häbi ei tee. Olgu see nimi waenlastele nüüd niisama kardetaw nagu endisel ajal. Ei pea meid kinni pidama takistused, raskest, juhtuwad puudused ega waenlaste wisadus. Rahuline rahwas aga, mis usku nad ka olgu, ja nende omadus ja wara peawad teist puutumata jääma.

Midagi ei tohi ilma hinnata wõtta; keegi ei tohi oma loa ega tahtmise järele teha.

Selle pärast nõuan mina kõikide ja iga ühe käest kõige kõwemat korra pidamist ja sõna kuulmist; selle pääl on meie tugewus, wõidu lootus ja auu.

Ma tuletan sõjawäele meelde, et üle riigi piiri astudes Rumeenia maale saame, mis wanast saadik meie sõber on ja selle päästmise eest mitte wäha Wene werd ei ole woolanud. Ma olen julge, et meie sääl niisama sugust lahket wastuwõtmist leiame kui enne meid meie wanemad ja isad. Mina nõuan kõikelt, nii hästi ülematelt kui alamatelt sõjameestelt, nende, meie wendade wastu sõbralikud olla, nende pruuki ja säädust tähele panna ja neile Türglaste wastu abiks olla, ja, kui tarwis peaks olema, nende majade eest niisama seista, nagu oleksiwad need meie eneste.

See käsk on igal pool sõjawäele ettelugeda.

Tegewa wäe ülem sõja käsuanaja, ratsawäe kindral-inspektor j. n. e. Nikolai."

Warsti pärast keiserliku kõrguse manifesti andmist hakkasiwad Wene sõjamehed, kellest ammu juba 500,000 püssi all seisiwad, kolmest kohast, nimelt Ungheeni, Beshstaani ja Kuubei juurest üle piiri Leoowo ja Galatzi linna poole Rumeenia

maale minema. Reßknädalal 13. Aprillil saiwad juba Wene sõjamehed Galatzi ja Braila linna sisse pandud.

Ühel hoobil tungiswad ka hommiku poolt Wene sõjamehed, kes ka jäl juba omma käsku Türgi maale minna ootasiwad, sedamaid üle piiri. Suba 13. Aprillil saiwad need sõjawäe salgud, kes Wene Aleksandropoli kindluse juurest Türgi Karszi kindluse poole tungiswad, Türglastega kokku, kus juures kohe juba tüli tõusis. 4 Türglast langesiwad; 7 ohwitseri ja 100 meest sattusiwad Wene laste kätte wangi. Selle wastu ei saanud Wene vägi suuremat kahju, kui et üks kasakas surma sai ja neli meest haawati. Pääw hiljem juhtusiwad Wene laste teisel 22 wersta Aleksandropolist Karszi poole uueste Türglastega kokku. Sulgeste ja wahwaste sõdisiwad Wene soldatid ja wõtsiwad Türgi baraki-leeri ära, kus juures ometi 30 meest haawati ja surmati; esimeste hulgas ka ooberstleitnant Musherlow.

Nenda oliwad Wene sõjamehed kahe esimese pääwaga üle piiri läinud; waatame nüüd ka pisut rohkem Türglaste pääle. See kiri, mis würst Gortshakow 12. Aprillil Türgi asjade toimetajale Tewfik Beile saatis, on umbes nenda:

„Selle järele kui tõsised hommitu maa jäädawa rahu nõudmised keiserliku walitsuse ja sultani wahel wastu wõtmata on jäänud, näeb minu walitseja keiserlik kõrgus, ehk see temal küll raske on, enesel waja olewat sõjariistu appi wõtta. Olge selle pärast nii hääd ja andge oma walitsusele täada, et tänasest pääwast saadik Wene maa Türgi maaga sõjas on. Sellega on kõik ühendus mõlemate maade wahel lõpenud. Ma palun teid mulle nende nimesid ja seisust täada anda, kes Türgi riigi asju Peeterburgis toimetamas on, et ma neile tarwilikka pasja anda wõiks. Mis nendest Türgi alamatest ütelda, kes Wene maal elawad, on, et, kui neil tahtmine on Wene maalt ära minna, siis nad seda igal filmapilgul ilma keelmata teha wõiwad. Need aga, kes jääda tahawad, wõiwad julged olla, et nad riigi täie warju ja sääduse all seisawad.“

13. Aprillil sõitis Türgi asjade toimetaja Peeterburgist kõigea, kes temaga ligi tulnud, wälja. Konstantinoopoli oli Wene saadiku kindral Ignatiemi ärareisimise järele tema kirjutaja Nelidow mitme muuga maha jäänud. Kudas isiene-seftki mõista, oli telegrammi sõnum, et Türgi riigi asjade toimetajad Peeterburgist ära tulnud, ka temale käst Konstantinoopolist ära tulla. Ta andis seda wäliste asjade toimetajale Safwet passhale täada ja et sell midagi selle wastu ei olnud, wõeti teekäit ette, kus juures palju Türklasi päält waatafiwad; kõik oliwad wait, mitte ühte sõimu sõna ei olnud kuulda; nii pea aga, kui Wenelased laewa pääl oliwad, oli kirumine lahti.

~~~~~
Teine päätüft.

**Rumeenia lugu. Würst Kaarli trooni kõne.
Wene sõjawägi. Konstantinoopoli asjad.
Sultani manifest. Türgi kindlused.**

Adrianoopoli rahust saadik 1829 oliwad Doonau würsti riigid Wene maa kaitsemise all; pariisi rahu pääl 1856 pidi Wene maa seda õigust jälle käest ära andma. Uueste hakas nüüd, kus enam warjajat ei olnud, risti rahwa käsi Türgi riigis pahaste käima. Selle pärast on Wene maa alati jälle püüdnud neile abi saata. Kakskümmend aastat on mööda läinud; Wene maa on täies jõuus ja wõib nüüd seda rasket tööd ette wõtta.

Et sõda Wene ja Türgi maa wahel selgeste täada oli, kutsus Rumeenia würst Karl Bukaresti rahwa seast jäänuse andjaid mehi kokku ja ta pidas neile umbes järele tulewa trooni kõne 13. Aprillil:

„Rumeenia isiaralik praegune olek on mind sundinud teid kokku kutsuma. Sõda on pääle hakanud. Kõik meie katsed

Türgi ja teiste riikide wahel, et meie kummagi poole ei hoia, mis meile kohuseks pääle pannakse, on paraku tühja läinud.

Türklased on koguni selle wastu pannud, et nad meie wabaduse ettepanemisi saadikute konwerentsile Konstantinoopolis ette paniwad. Meie peame selle pärast seda tegema, mis meie kasu nõuab; meie toetame kõike Rumeenlaste isamaa armastuse pääle ja mõistame häda korral sõjariistu kätte wõtta. Et Rumeenia sõjast eemale hoidmisest enam lugu ei peeta, on meie kohus selle pääle waadata, et Rumeenia maa mitte sõja lahingite platsiks ei saa. Meie ei wõi seda iial lubada ja sündida lasta, et meie külad ja linnad ära põletatakse, rahwas tapetaks, meie rikkus ja kahetümne aastase usinuse ja töö wili ühe sõja läbi lõpetatud saab, mis meie sugugi soowinud ei ole.

Wene wägede Rumeenia maale tulemine on üks juhtumine, kelle wastu nii palju kui mina tean, keegi weel rääkinud ei ole. Teie kohus on nüüd meie jääduse § 123 järele mulle seda teed näidata, kellest teie soowite, et ma seda käin. Ühel hoobil Wene wägede Rumeenia maale tulemisega on keiser Aleksander, kõige wägewam meie wabaduse ja õiguse eest seisja, minu walitsusele tääda annud, et temal sugugi tahtmist ei ole, kät nende õiguste külge panna. Selle tunnistuseks, et meie iga pidi julged wõime olla, wõin ma teile tääda anda, et meie maa päälinna Bukarefti Wene sõjawäed mitte ei puudu.

Ma ootan teie otsust; minu ministred panewad teile warsti teie otsuse andmise järele kõik aktid ette, kust teie näha wõite, kui wäga ma ikka olen püüdnud enmast sõjast täieste eemal hoida. Teie peate peaaegu üksnes maa poliitika oleku eest hoolt kandma ja arwama, kuidas raha muretseada saaks, mis niisugusel kibedal ajal wäga hädaste tarwis on, et meie oma kasu ja õiguste eest hoolt kanda ja neid hoida wõiksim.

Ma pean weel juurde lisama, et seesugusel ajal isiaranis ühendawat meelt waja on, kui mitte ilma asjata maa õnne ja tema jääduste eest tööd teha ei taheta. Mis mu enese üle

ütelda, on see, et teie julged olla wõite, et ma oma kohut täitma saan. Sest saadid kui ma Rumeenia maa pääle astusin, olen ma Rumeenlaseks saanud. Peaks meile aga kuskilt poolt kahju tulla ähwardama, siis leiate teie mind meie noore, aga wahwa sõjawäe hulgas ja tõeste ei hoiä ma ennast mingisuguse hädaohu eest kõrwa.^a

Se kõne sai mitmes kohas, isiaranis lõpetusel ja kus Rumeenia kaitsemisest jutt oli, suure rõõmuga ja õiskamisega wastu wõetud.

Kui seda trooni kõnet tähele pannes loetakse, wõib arvata, et würst Karl ennast täieste sõjast eemal peaks hoidma. Aga see ei ole mitte nenda. Suba 16. Aprillil heitis ta Wene maaga ühte nõuusse ja lõi ennast sellega sultani alt täieste lahti. Seda ei wõi sugugi salgada, et Rumeenia maa suures kitsikus oli. Kui ta Wene wäge mitte sisse ei oleks lastnud, siis oleks ta kätt wäga pahaste käia wõinud. Rumeenia sõjawägi ei oleks Wene sõjamehi mitte weerand tundigi kinni pidada wõinud ja Türgi maa oleks Rumeenia truust üksnes sellega ta- sunud, et ta oma sõjamehi sinna oleks saatnud ja siis oleks, sest et Wenelased taganenud ei oleks, Rumeenia wihaste wõitlemiste paigaks saanud.

Pääle selle oli weel midagi muud, mis isiaranis würst Kaarelt ja tema ministeeriumi Wenelaste sõbraks heitma ja nendega ühendama sundis. Suur jagu Rumeenia riigi sissewõtmist on Wene maa käes, see on, nende Rumeenia kloostrite sissetulek, mis Besjaraabia maal on. Kui Rumeenia maa Türglaste poole oleks hoidnud, siis oleks Wene maa filmapill neid kloostrid ära wõtta wõinud, mis tema riigis on, liiategi et Rumeenia õigus nende pääle liig kahlane on. Et Rumeenia wastu ei pannud, siis ei jätnud Wene riik neid kloostrid mitte üksi edaspidi Rumeenia walitsuse alla, waid andis temale ka weel suure hulga raha, mis neil nüüdsel kirjul ajal isiaranis tarwis läks ja suurt kergitust saatis. Mitmest pahast kõige wähemat wälida on ka kunst ja siin tõi see weel kaunist kasu.

Rumeenia sõjavägi on maa kohta kaunis suur. Rumeenia würstil on 8 rügementi jala mehi, 2 rügementi hobuse mehi, 14 batareid ja 7 suurtüki bataljoni. Wäikene sõjavägi on ülepää 43,000 meest suur. Hooste hulk on 11,000. Sõja ministri käsu pääle peawad nii hästi kodanikkude salgud kui ka maa torm sõja wastu walmis pandud saama. Kodanikkude salgud on linna rahwast, maa torm talupoegadest.

Ülepää kõnelewad Rumeenlased Wenelastest üksnes hääd. Nad on wiimastest 20 aastast saadik, kui nad wiimaks Rumeenia maal oliwad, endid hoopis muutnud. Nad on kõige wastu jõbralikud ja tänawad ka kõige pijema anni eest, olgu see ka kas klaas wiina ehk tükk leiba, mis nad iialgi enne ära ei söö, kui nad mitte risti märki sinna pääle teinud ei ole. Üksnes ühe wastu on neil midagi ütlemist ja see on, et nende arwamise järele jala wäe mehel liig palju kanda on.

Rohkete wabatahtlikute hulgast, mis Wene sõjawägede seas on, peab isiärانى kindral Strobelew II. käsu all ollewat wabatahtlikute salka nimetama. Need on hobuse mehed ja eeswäe hulgas ja Tshetshentlastest, Swaneetlastest, Inghelastest, Kassakastest ja Lesghlastest kokku pandud. Kolm weerand jagu sest salgust on Muhameedlased ja nimelt enamiste Shiiti usku, Sunniitlaste ehk õiget usku Muhameedlaste wastasest. Iga mees saab kuus 30 kop. palka, ja pääwas 1½ kiilo leiba, 1 kiilo liha, risti inimesed nende hulgas wiina, Muhameedlased kohwi. Pääle selle osawa ratsawäe salgu, mis 13,000 meest suur ja kellel omad hobused, on ka weel paar salku Bulgaaria wabatahtlikka, mis Bulgaaria põgenejatest kokku pandud. See peab küll tükk rasket tööd olnud olema, neid täitsa sõna kuulma panna, aga Wenelased on selle pääle wäga osawad. Loodetakse, et need wabatahtlikud, kes kõige wihasemad Türklaste waenlased on, Wene wäele suurt kasu toowad, nii pea kui sõda Bulgaaria maal lahti lähab. Nende ülesanne on oma maa rahwast mäsutama ajada ja seda saawad nad wist kõigest jõuust tegema.

Konstantinoopolis ei olnud taewas enam ammugi selge. Sää! tunti selgeste ära, et ohju kõwemine finni tõmmama peab. Ahwardawa hädaohu pärast pandi kät parandamiseks warsti usu ja kombete külge. Politsei minister andis rutuste mitmed uued käsud, mis wäljahüüdjad awalikkude kohtade pääl ja mosheedes kõikele kuulutasiwad.

Wiimastes aasta kümnetes on Türglaste juures osalt wäliste juhtumiste, osalt kerge meele ja himmu pärast, teiste rahwaste eesmärgi järele teha, usu poolest palju endist kindlat jääduste täitmist kadunud. Seesugune lugu ei wõida enam kauem edasi minna. Sääduste ja usu kombete hooletuse sisse jätmine tuua rahwale üksnes palju paha. Kõigilt usklikkudelt nõuta sellega, et nemad usu eeskirju täieste täidaks ja iseäranis säetud ajal esimest huummist kuuldes moshees ehk temples oleksiwad.

Pääle selle ei pidada seesugustega mitte ümber käidama, kellel õigid arwamisi usu poolest ei olla ja kelle elu kombid ja wiisa laita wõida. Suuksed ja habet pidada wana moodi kantama, nendasama ka riidid täieste eeskirja järele walmistatama j. n. e. Siis tuli weel hull muid maanitsusi naesterahwa kohta, mis need aga wäga paha meelega wastu wõtsiwad. Kõige päält nimetadi seda, et nende jashmakid ehk näu katted nenda õhufuseks läinud, et nägu selgeste ära tunda ja sellepärast anti käsk, et neid nüüd üksnes paksum riidest peab tehtama. Pääle selle wõida sest saadik feredshid ehk pikad kaha ja alusriidid katwad mantlid üksnes ette kirjutatud moe järele kanda.

Kingade tarwitamine sai kõwaste ära keeltud, pääle muu ka weel naesterahwale ümber käimine uulitsate pääl, seisma jäämine poobide ees ja muud selle sarnast. Kõik need jäädused on Türgi ehk Konstantinoopoli naesterahwastele wäga meele wastu, aga suuremast hulgast Muhameedlastest ometi suure rõõmuga wastu wõetud. Sellega arwawad mitmed wana elu ja wanu kombid jälle tagasi tulewat, mis kõik Eüroopa uuendust finni paneb.

See on isieneseftki mõista, et kõik Wene alamad sõja kuulutust kuuldes Türgi maalt ja nimelt Konstantinoopolist wälja tulla ruttasiwad; ometi oli ka mõnda, keda toimetused ja tallitused mitte wälja rändada ei lubanud; neil lubas wiimaks Türgi maa sinna jääda, kui nad sääduste alla heidawad ja endid ära andmisest eemale hoiawad, sest et Wene riik jäämist ka omal maal kõigile Muhameedlastele lubas. Et kõik nende tegemine ja olemine politsei silma all on, on üsna loomulik, aga midagi peab siin juures ometi weel nimetama. Mis peab seda wõeraste alamate kannatust sõja ajal omas riigis kuuldes Prantsuse maa ütlema, kes ennast haritud wiiside kodu paigaks peab ja selle kiitust igasõ maailma nurka pasunaga wälja puhub, aga toorel wiisil 1870 Sakslased omalt maalt wälja ajas. Ta mis tegi Saksa maa selle wastu? Ta laskis Prantslasi, nagu nüüd Wene maa Türglasi, rahulikult omal maal elada. 1877 katjub ka Türgi maa selle järele teha, ehk küll sääl olewad Wene alamad Saksa kaitsemise alla antud on.

Kui väga kanged ebausklikud Türglased on ja kui midagi isirahalist juhtub, seda koe tulewiku pääle tähendada tahawad, seda wõime järele tulewast loust näha. Esimestes pääwades, kui sõnumid Konstantinoopoli jõudsiwad, et Wenelased üle Pruti jõe läinud olla, tõusis rahwa seas suur liikumine, sest Bosporuse noole kiiruses woolamises saadi üks suur hai kala kätte. „Wenelane! Wenelane! Allaa annab Wenelast meie kätte!“ kisedasiwad sadanded, kui suur mere elukas maale toodi. Nad pidasiwad seda hääks märgiks ja saiwad väga rõõmsaks. Minge sõgedad Türglased, hai kala ei wõi teile midagi tähendada; küll te saate pea aru, et koguni teisiti lähab, kui arwasite. Sest wõib näha, kui kange eausklik rahwas kõiti uskuma on! Kartused, et Konstantinoopolis elawa risti rahwa wastu mässamine pidi tõusma, on ilma asjata olnud.

Ka sultan on oma alamatele manifesti annud. Aga kui kenaste ei oska mehike kõigist süüst ennast lahti mõista ja kõik Wenelaste kaela lükkada, nii et üsna ime seda kuulda.

Muidu oleks see kõik kena küll, kuid kahju, kui mitte nenda palju walet sinna sekkä luisatud ei oleks. Esialt on manifestis kõik juhtumised enne sõda selgeste ära seletatud, siis nimetatakse et Wene maa mäsäma ajanud, Serbiat ja Monteneegrot sõtta saatnud, sõda kõigest jõuust tõsta püüdnud ja selle pääle jutustab ta umbes järele tulewal kombel edasi:

„Wene maa leiab omal teel ühte rahwast, kes sõjariistu kätte wõtnud, et maad kaitseä, kodu paika warjada ja oma isiwaliitjuse õigust hoida. Sell filmapilgul aga, kus sõda hakama peab, saagu kõik maailm, ükskõik kudas sõjas mingi, selget tõtt kuulda. Wiimaks peab Türgi riik, saagu ta wõitu ehk wõidetud, wastuse andmisest praeguse sõja eest lahti saama.

Selle põhjuse pärast näeb keiserlik walitsus oma kohuse olemat, tõendada, et risti rahwas Hertsegowiina ja Bulgaaria maal üksnes Wene maalt maksu saanud komiteede äritamise ja ässitamise pääle mäsäma hakanud. Nenda sama on ka Serbia ja Monteneegro sõjariistu oma walitseja wastu üksnes Wene maa nõuu pääle kätte wõtnud ja üksnes Wene abi läbi on nad wõidelda wõinud; kõik pahandused wiimaks, mis wiimasel kahel aastal riigis sündinud, on kõik Wenelaste poolest tõusnud.

Türklaste kallale kippuja on niihästi risti rahwa kui ka Muhameedi usuliste waenlane, sest ta on neile alati palju enam paha, ja see sünnib weel praegu, kui hääd teinud.

Siina kõigide reeglite tähele panemata ja nendest lugu pidamata, kelle järele seesugusel korral iga haritud riik teeb, on Wene maa oma sõja kuulutust Türgi riigi asjade talitajale Peeterburgis tääda annud sell ajal, kui ta oma saadikule Konstantinoopolis käsku andis Türgi riigiga enam midagi tegemist teha, aga weel õõsel enne sõja kuulutust oli ta riiki juba jõudnud. Alalugu saab seda sündust tähendama, et ses õpetuse, hariduse ja õiguse aastasajas üks wägi naabri riigi sisse tule ja mõõgaga lähäb, sest et see riik arwas, et nii kui isi teiste wastu, ka tema wastu auustust olemä peaks

rahwa kohuste, igaweste rahwa õiguse sääduste eest, seestpidise walitsuse wabaduse eest, kõige rohkem aga rahwa ja walitseja auu eest.

Et seda püha õigust kaitseada, et üle mõõdu wihatud ja ülekohtust ettewõtmist ära keelda, lähab Türgi sõjawägi kallalaitungija wastu. Kõik rahwas, oma suure, kõrge walitseja ümber koos, lootes õige asja wõidu pääle, on walmis, kõik sugu ohwrid tooma ja kõik koormat enese pääle wõtma. Ta on walmis wõitlema ja oma wabaduse eest surema.

Peaks Kõigewägewam hääd õigust kaitsema!"

Misjugused kenad, kaunid sõnad ei-paista meile sest Türgi manifestist silma, aga, nagu juba ööldud, see kenadus ei aita kõik midagi, sest et säält seest tõde puudub. Türglased on pühad kui talled, nemad ei ole ristirahwale mingi sugust kurja teinud — seda wõime nende tunnistusest selgeste näha — kõik teised on süüdlased, üksnes mitte nemad. Jah, uskugu nad isi seda, kui nad tahawad, aga meie ega terwe Euroopa maa mitte. Iga kurjategija katsub kohtu ees ikka nenda kaua ennaft süüft lahti ajada ja kõik teiste pääle lükata, kui see temal iial wõimalik. Seda on Türglased selgeste ära õppinud ja selle järele katsuwad ka nemad nüüd teha. Oh teie jõledad, see ei aita aga midagi muud, kui et sellega kõige maailma naeruks saate. Wenelased ei ole iialgi Türgi alamaid mässama ajanud; nende soowimine on üksnes alati see olnud, et ristiinimesed Türgi riigis inimese õigust jaaksiwad. Et seda nõuu korda saata, on ainukene abi maad Wene walitsuse alla wõtta, sest lubagu Türglane ka kas tuhat korda risti rahwa elu parandada, ikka jääb see nagu enne olnud ja lähab ühte foodu edasi. Seda on ammu juba ära tuntud ja selle pärast ei oleks sugugi ime, kui see nüüd ükskord sünniks.

Tasfi rahu 1792, kellega sõda Türgi ja Wene maa wahel lõpes, sai Peeterburgis wäga pidulikult pühitsedud. Keiseriina Katariina II. luuletas selle tarwis isi ühe näitemängu, mis koguni uut seltsi oli ja ei kurw, waate ega lust mäng ei olnud, waid

kus kõik ühendatud olivad. Ses näitemängus tulivad 700 inimest ette. Selle fisu on umbes järele tulew:

Bahwa sõjamees Dleg paneb esimeses waatuses Moskwa linna alust; teises on ta Kiiewis, kus ta abielusse heidab. Selle pääle lähab Dleg Greeklaste wastu sõtta. Kolmandamas waatuses on ta Konstantinoopolis. Keiser Leo peab temaga sõjariistade rahu tegema ja wõtab teda suure toredusega wastu; teda nähatse selle laua ääres jöowat, kuna noored Greeklased, noored mehed ja tüdrukud temast kiitust laulawad ja tema ees wana Greeka maa tantsumid tantsiwad. Selle pääle waatab Dleg Olümpia mängusid ja lasseb enesele Greeka luuletaja Gürüpidese näitemängu ette mängida. Wiimaks jätab Dleg keisert Sumalaga ja paneb oma kilbi Konstantinoopoli wärawa kohta ülesse, oma Konstantinoopolis käimise märgiks ja järeltulijatele astlaks ühel pääwal sinna jälle tagasi minna ja Konstantinoopoli ära wõtta.

See on juba ammu Bene maa püüdmine olnud, sest üksnes siis, kui risti rahwas Türgi maal tema ehk ka, mis nõuu tal ka on, ühe uue riigi all on, wöiwad nad täielikku rahu maitseada. Wäga häa ja tululik oleks, et nüüdne sõda ometi asja nenda kaugele ajaks, et Türgi walitsus Euroopa maal olgu kas lõpeks ehk ometi kõik oma wöimust risti rahwa üle kautaks.

Warsti pääle sõja kuulutust hakasiwad kohe Egiptuse wiitse kuningas, Tuunisi Bei, Mekka suur-sheriff ja weel mõned Türgi würstid sultanile jõudu mööda mehi, sõjariistu ja raha saatma ja iga wiisi abi andma. Tuunisi Bei lastis oma sõja ministert sultan Abdul Haamidile täada anda, et ühe Tuunisi abi sõjawäe walmistamine, mis 18,000 jalameest ja 5000 Numiibia ratsameest suur, weel enne Mai kuu lõpetust sõja wastu walmis on. Egiptuse maa, mis sääduse läbi oma kohuseks teinud on, Türklastele 30,000 meest appi anda ja sõja ajal seda hulka weel suurendada, on esiotsa 12,000 meest saatnud, teisi aga Suuesi kanali warjamiseks ja kaitsemiseks koju jätnud. Egiptlastel on kaunis hääd sõjariistad ja nemad

seisawad wiitse kuninga poja walitsuse all. Egiptuse suuremad mehed wõtsiwad nõuiks Türgi maale 12 miljoni piastert abi anda, mis tõeste wäga kiidu wäärt on.

Konstantinoopoli kaitsemiseks on Dardanellide tee wäga tähtjas, kust ilma Türgi ministri loata ükski sõjalaew, olgu selle jagu tahes, sisse ei pääse. Nende kindluste komandant, mis selle mere kitsuse äärde ehitatud, on Feerik Hussein pasha. Praegune kindluste ja batariide olek on järgmine: Aasia pool küljes: Pääkindlus Sultanii on Kruppi suurtükka, mis Saksa maalt tellitud, täis ja walitseb kõik mere kitsust kunni Kunkaleeni.

Medshidiee batariis on 11 Kruppi suurtükki, Kuse=Burnu batariis 18 kolmekümnekuue naelast suurtükki ja Nagaara batariis üks suur Kruppi suurtükk.

Euroopa pool küljes: Keelit=Baari kindluses on 15 suurt Kruppi suurtükki ja 14 põlist pronksist suurtükki, mis kiwist kuulidega lajewad. Dermen=Burnu batariis on 3 Kruppi ja 8 kolmekümnekuue naelast suurtükki, Tsam=Burnu batariis 7 kolmekümnekuue naelast ja Boaali batariis 15 kolmekümnekuue naelast suurtükki. Pääle selle saab nende kindluste kallal weel alati ehitatud; ka saawad wanad suurtükid eest ära wiidud ja uued Kruppi suurtükid asemele pandud. Türklastel olla nõuu wäga tähtsa „Punta dei Barbieri“ pääl ühte uut moodi batariid ehitada ja Kunkalee ja Seetil=Baari kindlust uuendada.

Kui palju sõjamehi igas batariis on, ei wõi kindlaste ütelda. Suures Sultanii kindluses on umbes 400,000 naela püssirohtu. Iga Kruppi suurtüki juurde ehitadi kuulide ja püssirohu tarwis üks wäike kammer. Mehed aga, kes suurtükide juures, on wäha harjutatud.

Et Kruppi suurtükka proowida, selle tarwis läinud Konstantinoopolist mitmed ülemad mehed sinna. Proowimise ajal olla üks suurtükk lõhkenud.

Maade Wahe merest ei ole selle pärast Türklastel kedagi karta. Wene sõjalaewu. Musta mere pääl ei olnud ja nüüd ei pääse ka keegi enam Dardanellide mere kitsusest läbi, ehk

neid küll Mustal merel väga hädaste tarwis oleks. Ilma mureta võiks Konstantinoopoli rahwas magada, kui mitte küsimine: kudas lähab lugu Doonau jõe ääres ja Armeenia maal? nende und ei rikuks. Jah Doonau, Doonau, see on Türglaste ja Benelaste suus; üle Doonau ja läbi Armeenia maa võivad Benelased nende kaela pääle tulla.

Ülemine Doonau jookseb on alumisest koguni teisiti. Kui Doonau ennast Inni jõega ühendab, hakab ta juba kaunis suureks minema. Austra-Baieri raja pääl algab aurulaewade sõit. Mitmes keerus ruttab Doonau läbi Austra riigi. Ungari maale jõudes lähab ta tüki aega tasasest, lagedast maast läbi. Pea lähab jälle jõe jooksmine karedaks; suure kiirusega woolab ta läbi lõhustikkude Põune Slawoonia maale, kus üksnes suurtel aurulaewadel võimalik on tema pääl sõita. „Raudsest wärawast“ saab Doonau jälle madala, tasase maale ja pääle mõne liiwase, madala koha ei takista midagi enam woolamist Musta merde.

Ülepää on Doonau kallastel, kui ta „Raudsest wärawast“ mööda jõudnud, kõik kaunis õutu ja kurw; siin ja sääl paistawad mõned mustad talu majad põldude, metsade ja soode wahel; teed on wiletjad ja kui wihma sajab, porised, ilma põhjata, kaugele ulatawa raba sarnased. Soosid on väga rohkesti. Kui wiletjad on wäikesed linnad! Siiski on need tühjad kaldad kaunis kuulsad rohketi wõitluste pärast, mis Benelaste ja Türglaste wahel aeg ajalt olnud.

Kui ilusad ilmad on ja wihma ei saja, on suurel sõjawäel väga raske tükk tööd üle Doonau jõe minna; mis peab aga niisuguse ajaga tegema, nagu tänawu Aprilli ja Mai kuus, kus nenda suur wesi oli, kui säälsed rahwas seda arwa näinud. Seesugusel ajal üle Doonau jõe minna, nagu meie Bene sõjawägi seda praegu teeb, on tükk Kalewipoja tööd. Kaldad on porisemad kui muidu, wesi tuleb kaugele jõest wälja, ja woolamine on nenda kange, et üleminek otse kui õnne mäng on, mis weel õige kardetawaks lähab, kui Türgi suurtükid teine pool mõirama hakawad.

Selle Doonau jooksu ja kallaste kõnelemise järele waatame nende ettevalmistamiste pääle, mis selle ülemineku jaoks tarwis on. Wene ohwitserid arwawad seda, et nende ettewõtmise kõige suurem raskus mitte Doonau jõest üleminekmises ei ole. Praegusel sõjapidamisel, ütlewad nemad, kus suurte hulkadega ja rohkestest suurtükkidega asja käsile wõetakse, ei ole üleminekt Doonauft wõimata. Kõige suurem raskus olla suure sõjawäega teine pool Doonau jõge edasi minna. Iziäranis raske on see Wene- lastele Dobrudsha maakonnas, mis otse kui suur, laialdane soo ilma teedeta ja asundusteta on. Pääle selle tee, mis Iziakshast üle Baabadaghi Küsthendshe sadamasse lähab ja jäält Doonau äärde minewa lühikese raudtee ei ole Dobrudshas mingisugust muud edasisaamise kohta.

Wäikesed ratsa salgud täidawad jäält väga hästi oma ülesannet, ses Doonau jaus olewate Türgi kindluste, nagu Kasowa, Hirsowa, Matshini, Iziaksha ja Tultsha ühendust Shumlaga ja Warnaga lõpetada, raudtee Isernawoodast Küstendshesse ära purustada ja waenlastele selja taga kahju teha; ometi on Türglased niisama targad kui Wenelased ja selle pärast on nad sinna Iserkessa ja Bashi-Botsukka ette saatnud, keda Türglaste eneste hulgas pooleks kurjaks waimuks peetakse, et Keeni, Galatsi, Barbotshi ja Braila kohast üle tulewaid Wenelasi edasi tungimast keelda.

Doonau jõe kaldad on Wenelaste ja Türglaste wahel alati sõja paigaks olnud. Tuba seitsmet korda on Wenelased Doonau jõe ääres. Säält ei ole enam palju uudist midagi, mis Wenelastel täadmata oleks, sest ohwitserite koolis on igapäine kooli ülesanne Doonau jõe äärsid lahingi platsa, teesid ja muud tundma õppida.

Türglased teawad väga hästi, et nende sõjawägi arwu poolest palju vähem on kui Wenelastel ja et nad Doonau jõe äärt, mis 160 penikoormat pikk on, Widinist alla poole tarwiliku jõunga kaitseda ei wõi ja selle pärast katsuwad nad kõik oma wäge kindluste taha kokku koguda. Ülepää on Türg-

laseb kaunis hooletumad ja järele mõtlemata. Neil oleks kerge olnud Kalafati ära võtta ja Seereti silda ära purustada, enne kui Venelased sinna jõudsiwad. Kui Wene sõjamehed Bolgradist üle Keeni Galatši läksiwad, tõusis kange torm ja wihma hakas rängaste sadama. See wäsitas sõjamehi nenda ära, et nad tõsise wastupanemise päale mõteldagi ei oleks wõinud, aga Türgi tuimus ja pikalbus ei lasknud Türgi komandandile wastuwõtmist sugugi meelde tulla.

Türgi sõjawägi Doonau jõe pääl ei ole mitte üsna wäike.

Laewade hulgas on kolm suurt kaasemattlaewa, igamees 4 üheksa tollise suurtükiga „Mukademi ja Hain“ (Tultshas) „Muimi Zaser“ ja „Uweni Allah“ (Tshatalis Ismaili ja Tjattsha juures); 2 tornlaewa, „Hifs e Rahman“ ja „Djelil“; 10 suurtüki paati, neist on kahel Kruppi suurtükk keeramise tornis; 4 moonitori 8 Kruppi suurtükiga, 7 puust suurtüki paati 32 wäheema suurtükiga; 4 wedamise aurulaewa 8 suurtükiga ja 23 ilma sõjariistadeta sõiduriista.

Üks Inglise zeitung „Daily Telegraph“ kõneleb esimestest kokkujuhatumistest Türgi moonitoriga, kelle pääl admiral Hoobart pasha isi oli, umbes järele tulewal wiisil, aga, kudas näitab, on Inglise oma sõpru Türgi liig wahwaks teha katsunud:

„Kuna admiral Hoobart pasha laew Ruusthuki lähedal ankrus oli, saiwad Türgi ametnikud Wenelaste Galatši jõudmise sõnumit ja et nad torpeedosid jõe panna. Hoobart pashale anti nõuu oma laewa Doonau jõe jätta ja Warna teed mööda Konstantinoopoli tagasi minna, aga tema ei pannud seda nõuu miiski ja ütles, et ta ennem oma laewa püsirohuga õhku laseb, enne kui ta teda maha jätab. Kui ilm pimedaks läks, hakas ta selle wastu walmistama, et Musta merde sõita. Kui admiral Galatši jõudis, leidis ta, ei Wene batariid jõe walitsejiwad.

Kui pea kui pime oli, anti käsku „tuled wälja!“ ja aurulaew lindas noole kiirusega edasi. Pea jõuti batariide

juurde ja Wene latrid, suurtükka ja sõjameeste hulka wõis selgeste näha, kui äkiste Rumeenia kaldalet rakett ülesse lasti, et Wene suurtüki meesle Hoobart pasha tulekut tääda anda. Nuttu lasti ka weel teisi raketta ülesse ja nüüd tõusis wali trummude põramine, mis Wenelast oma kochtade pääle kutsus.

Hoobart pasha wotas iga filmapilk, et suurtükide kuulid tema laewa põhja pidiwad purustama, aga sellegi poolest ei kautanud ta julgust, waid läks laewaga nenda kalda ligi, et Wenelased enam ta pääle lasta ei saanud. Et laew karmeste purjutas, oli ta pea hädaohust möödas. Kui ta aru sai, et midagi enam karta ei olnud, käskis Hoobart pasha ühte kuuli keskset Wene laagert lasta, mis pea ka sündis.

See oli esimene suurtüki pauk, mis Doonau jõe pääl Wene-Türgi sõjas lasti. Hoobart pasha purjutas selle pääle Konstantinoopoli, kus teda suure rõömuga wastu wõeti. Hoobart pasha annab tääda, et wäga palju Wenelast Galatsi juures seisawad ja selle wastu walmistawad, et üle Doonau jõe minna ja Dobrudshha maakonda tungida.⁴

Hoobart pasha on umbes 45 aastane mees ja keskmisest suurusest. Tema peenikest, aga dunkelpruuni nägu katab habe. Tema olekust wõib nii hästi sõjameest kui meremeest koha ära tunda.

Doonau Türgi wäe pääwalitseja on Abdul Keerim pasha. Ta ei ole mitte kõige suurem Türgi kindralide seast, waid teda peetakse ka kõige targemaks. Sõja tundmist ei ole temal just mitte puudust; 60 elu aasta sees on ta mõnda näinud ja õppinud. Dmas noores põlwes oli ta Wiinis ja sääl õppis ta Murstia sõja teenistust. Ta on keskmisest suurusest. Nii hästi ohwitserid kui ka soldatid loodawad, et tema kae all kõik wäga hästi lähab.

Wenelased peawad tõeste kõwa ja kindla waimuga olema, et mitte paha ilma ja Doonau hirmsa wee tõusu läbi julgust kautada, sest Rumeenia poolne kallas oli mõnes kohas nagu suur järw, selle äärt mõne korra waewalt näha wõis. Seft

tuli siis ka, et Wene wäed, kes warsti pääle üle piiri tungimist Rumeenias Galatzi ja Braila linnas aset wõtsiwad, wäga pikkamiste esmalt Fokshani poole ja jäält edasi siit poolt Doonau jõe äärt, mööda minna wõtsiwad ja jäält juures nenda wäsinud oliwad, nagu oleksiwad nad juba kolm kuud teel.

Pääle selle tuli wähemates jõgedes, nagu Szeretis ja Prutis ka wesi üle kallaste, mitte üksnes mägede otsas sulawa lume, waid alalise wihma saju pärast. Lühedalt ütelda, Wenelastel on lõpmata raske üle Doonau jõe minna ja nad peawad jäält juures palju oma kallist aega wiitma. Sildade ehitamise eest on ammugi hoolt kantud ja ka Galatzis kohe töö käsiile wõetud, aga fillad pääle panna ja üle minna, jah, see on tükk rasket tööd.

Pea aga katsusiwad Türgi monitorid näidata, nagu wõiksid nemad sildade päälepanemist teelda. 21. Aprillil püüdsiwad kaks Türgi monitori Braila linna lähedale tungida. Nii pea aga kui Wenelased sest aru saiwad, hakasiwad nad Türglastele kibedaste tuld andma. Need ei jõudnud kuigi kaua selle wastu panna, waid pidiwad peagi ümber pöörma.

Mõni pääw hiljem, see on 24. Aprillil läks suurwürist Nikolai Nikolajewitsch kui sõjawäe ülem käsuanaja Doonau kaldale Galatzi, Braila ja Keeni kindluse töösid waatama. 6000 meest tegiwad jäält ööd ja pääwad tööd, et Türglased jäält mitte Rumeenia maale tungida ei wõiksid. Juba 23. Aprillil oliwad 5 Türgi monitori Braila linna alla tunginud ja mõned paugud linna lastnud. Särgmisel pääwal tuliwad nad uueste, aga pidiwad pea jälle tagasi pöörma. Sellamal ajal katsusiwad ka Tšherkeslased oma püüsidtega linna lasta, aga sest kõigest ei tulnud midagi wälja.

29. Aprillil tungis juur kolme mastiline soomuslaew jälle Braila linna ligidale. Wene soldatid oliwad filmapilt walmis teda wahwaste wastu wõtma. Sõjawa sihtimise läbi purustas üks Wene kuul pea aurukatla ja teine süütas püüsi-

rohu kambri põlema. Silmapilk wajus laew kõige täiega ja 200 mehega jõe põhja, nii et üksnes masti otsad pisut wälja paistiwad. Ilma suurema waewata saadi Türgi lipp kätte. Wahwad lastjad saiwad suurt auu ja kiitust oma kauni teu eest palgaks.

Kõige suuremat pääwalu tegi Keerim pashale kawa aega see, et ta ei täädnud, kust kohast Wene sõjawäed üle Doonau jõe hakawad tungima. Ahmed-Gjub pasha arwamise järele pidi see Dobrudsha maakonnas sündima ja selle pärast sinna rohkestest mehi ette saadetama, Keerim pasha arwamise järele Rüstshuki ligidal; Wenelaste ahwardus Dobrudsha wastu ei olla muud kui silma kirjaks. Dodake, oodake wenikesed, küll te pea õiget aru kätte saatel!

Suba 13. Aprillil oli keiserliku käsu pääle Bessaraabia, Hermoni kubermangu mere äärne maa, Tauria kubermang ja Krimmi poolsaar sõja sääduse alla pandud. Et Türgi laewad warsti Wene sadamaid Musta mere ääres kinni paniwad ja Wenelastel enestel õnnetuseks laewu sääl ei olnud, ei kardetud mitte üksi Wene, waid ka kõikide poolt, kes Doonau maadega kauplesiwad, et Ddessa hulga kaupa koos olew kaup liig kergeste wõiks rikutud saada. Ddessa on Musta mere rannas kõige suurem linn; tema sai alles 1794 keiseriina Katariina käsu pääle ehitatud. Praegu on sääl juba pääle 120,000 inimesi.

Suur hirm, et Türgi soomuslaewad linna lastma hakawad, ajas palju inimesi Ddessaft põgenema; ometi katjus kuberner kartlikka waigistada, kuulutades, et torpeedode pärast Türgi laewad sadamasse tulla ei tohi, kui nad mitte ülesse lastud ei taha saada. See waigistas rahwast, aga Ddessa kauplemine on lõpenud.

Widiniist saadetakse ifka weel sõjawäge Rüstshukki ja muu paika jõe laewade pääl, mis auru laewad edasi wiivad.

Et Widinis meeste arw liig wäikseks ei jääks, peab Sofiaft 40 bataljoni sõjamehi asemele tulema. Kaunis

rohke hulga suurtükide juurde, mis Widinis on, jõudsiwad 13. Aprillil weel 6 rasket takka laadimise suurtükki Kruppi wabrikust. Tserkessilasi, kes pää kohtades kokku tulnud, oli, kudas kõneldas, 25,000 meest hobustega Doonau sõjawäe juurde tulemas, kelle taha nad seisma pidiwad jääma ja nimelt pahema tiiva pääl Tiimoki ja Doonau wahel, keskpaiga taha kindluse neljanurgas ja parema tiiva taha Dobrudshas. Türgi sõjamehi oli 30,000 meest Dobrudshas, 80,000 meest kindluse neljanurgas ja 40,000 meest Widinis.

Nende 150,000 mehe juurde tulewad weel 50,000 meest, kes Doonau jõe ääres vähemate kohtade pääl Widini ja Rustshuki wahel ja Silistra ja Dobrudsha wahel ja linnades Bulgaaria maa südames paigal seisawad.

Wiimasel ajal on Türglased arwama hakanud, et Wene sõjawägi Türgi pää sõjawäe kallale tungib ja nimelt Rustshuki juure, sest sinna tuleb Rumeenia maalt suur tee ja säält lähab jälle kaunis hää tee Shumlasse ja Warnasse edasi, kust jälle hää tee arud Tirnoowa ja Plewna lähawad. Selle pärast on Türglased endid ruttu Rustshuki sees ja ümber kaudu ühendama hakanud. Ülepää tahetakse 30 bataljoni Egiptlasi ja Siirlasi Rustshukki tuua, et säälsel sõjawäel abiks oleks, kus juba 4 bataljoni Riitsamsisi, 1 bataljon jäägrid, 17 bataljoni Egiptlasi ja muud, 1 eskadron ratsawäge, batareid 6 suurtükiga olla. Kõik need mehed on Feerik Tahir pasha käsu all, kes ühtlasi kindluse walitseja on.

Kindlusel on üle 200 suurtüki, nende hulgas 70 uut takkalaadimise riista Essenist Kruppi wabrikust. Kõik sõjamehed on telkide all, sest et nende elukohad ettevaatlikul wiisil haigete majadeks ümber on muudetud.

Waatame nüüd ka neid kindlaid kohti, mis Türglastel on ja mis Wenelastel, kui nad neid Türglaste käest ärra wõtta tahawad, tuhandete inimeste elu maksawad.

Widin on Bulgaaria maa kõige kangem kindlus Doonau jõe ääres, kus umbes 30,000 inimest elawad. Alles minewa

aasta saja lõpetusel sai see linn Euroopa maale tuttavamaks, kui ta siinamaale oli olnud. Sääal tõusis 1797 Türgi wastu janitshaaride hulgas mäsamine. Kõik katsed mäsamist waigistada läksiwad nurja, sest et neil üks wahwa mees, nimega Paswan Dglu pääneheks oli jo õnnelikult sultani sõjawäe wastu sõdis, nenda et temale wiimaks muud nõuu ei jäänud kui rahu teha ja oma wastasele pasha auu nime anda. Siin on Türgi pahema tiiva keskpaik ja selle pärast on see linn väga tähtjas. Widini komandant saab abi enamiste Softiast, kus sõja ajal suur hull tagawara wäge seisab. Enne kui weel Bulgaaria kuningaid oli, oli Softia nende päälinn. Sääal on praegu umbes 50,000 inimest, kes enamiste kalewiga ja siidiga kauplewad. Tagawara wäed lähawad Softiast läbi wäitse Nisja ehk Nisshi kuni Widini.

Wastu Widinit pahemal pool Doonau jõe kaldal on Kalafat üks Walahhi küla, kus ennemalt 200 perekonda elaswad. Nüüd on ta wäike, kena koht, mis niisugusel ajal nagu nüüd, väga tähtjas on, sest et siin kindlaks tehtud laagri keskpaik seisab. Domer pasha lastis, kuna ta Wenelasi Oltenitsas kinni katsus pidada, Widinist silla Kalafati teha, ja siin tõusis suur inimeste tapmine. Täna wu aasta Aprilli kuus oleksiwad Türklased väga hästi Kalafati wõinud ära wõtta, aga nad ei teinud seda mitte. Alles siis, kui Rumeenlased Kalafatis peremehed oliwad, saiwad nad aru, kudas nad ekfinud oliwad. Hiljem tungisiwad Türgi laewad Kalafati kallale ja tahtsiwad seda oma kätte kiskuda, aga teised ei olnud õnneks nii rumalad, et nad seda sündida lastsiwad; nad andsiwad Türklastele tubliste tuld, nii et nad tuliste kuulide eest pea taganema pidiwad.

Widini ja tähtsa Rüstshuki wahel on kolm kohta, mis endisest Türgi sõjast saadil tuttawad on. Rahowa ehk kudas Bulgaarlased nimetawad Drawa, on müüridega Bulgaaria linn jääal, kus wäike Insikra jõgi Doonau jõkke jookseb. Nikoopoli, on kindel linn Doonau jõe ääres, wastu Aluuta jõe suud. Ta on kalju otsas ja selle pärast on tal ka wõimalik kange

päaletungimise vastu panna. Tema 10,000 inimest on valmis, kui waja, kindlaste waenlaste vastu panema. 1853—54 aastases sõjas läksiwad Türklased siit mõnda korda teine poole kaldale. Sistoowa on juba suurem Bulgaaria linn, mis oma puu-
willa wabrikute pärast tähtjas on; temal on 21,000 inimest.

Rustshuk on Türki-Bulgaaria kindluste hulgast kõige tähtsam. Kuhu film iial waatab, võib näha, et siin midagi ei puudu suurt pidi sõda pidada. Pääle selle et Rustshuk nüüd Doonau sõjawäe keskpaik on, näitab linn ikka weel, mis ta tõe poolest on: kõige tähtsam Bulgaaria Doonau kalda kauplemise koht. Tema 30,000 inimest on kauplemise ja töö pääle väga usinad. Abdul Keerim pasha arwab wiimasel ajal kindlaste, et Wenelased teine pool olewast Giurgeewost üle Doonau minna tahawad. Giurgewo (Durdshewo) on Rumeenia linn, kust otse tee Bukarestist Shumla, Adrianoopoli ja Konstantinoopoli lähab. Siin on wiimases sõjas kangeste sõditud ja kui Keerim pashal õigus on, siis peaks ka nüüd siin suured lahingid peetud saama. Tee pääl Silistra poole on Ditenitsja vastu Turukai ehk Tutrukai ühe künka pääl, kus umbes 6000 inimest elawad. Sügisel 1853 ehitasiwad Türklased teda Prantsuse ja Inglise meistrite abiga kindlaks paigaks ümber. Homiku pool linna küljes on batarei, mis terwet Doonau jõge walitseb. Tutrukait walwatakse suure hoolega, mitte üksi selle pärast, et Wenelased 1829 siit üle Doonau läksiwad, waid et ta Rustshukist, Shumlast ja Silistrast sünnitadud kolmenurga keskpaik on.

Tugewaks kindluseks arwatakse ka Silistrat ehk Dristrat, kus 20,000 inimest sees elawad. Kunni 1853 oli kindlus kaunis hooletuse sisse jäetud; alles siis tegiwad Preisi ohwitserid teda nenda kindlaks, et ta üks pääkindlus Doonau jõe ääres on. Kui Wenelased Silistrat ära wõtta tahawad, peawad neil suured suurtükid olema, selle pääle Doonau saart tormiga ära wõtma, laewu valmis pidama ja siis nende abiga esite Silistra wallisid ja kindlust ennast ära wõtma. See maksab

mitme tuhaude inimese elu. Kindluses on praegu umbes 11,000 meest.

Sellegi poolest käib Shumla Silistrast üle. Shumlas on 30,000 inimest; ta on peaaegu üks kõige kindlamatest kindlustest Euroopas. Ta ei ole mitte Doonau jõe ääres, vaid sünnitab Ruffshukiga ja Siliftriga ühte kolmenurka. Shumla näitab nenda välja, nagu oleks ta tulepurskawa mäe suhu ehitatud; selle pärast on siin ka väga palaw, aga ümberkauduste mägede otsast tuleb wet hallikates rohkestes maha.

Doonau jõe ääres on weel mõned wähemad kindlused, mis aga siin nimetada ei maksja. Wastu Brailat on wäike Matshini kindlus, mis endistes Türgi-Wene sõdades mõnda werist wõitlust näinud on. Natuke maad eemal on wäike Tsaktsha kindlus; siin oli 1853 esimene werine kokkupuutumine Wenelaste ja Türglaste wahel. Tultsha on nenda sama kindlaks tehtud linn Dobrudshas.

Doonau jõest eemal olewas Monteneegros on tüli uueste lahti läinud. Meie armuline keiser Aleksander II. andis Monteneegro würstile Nikitale St. Georgi ordu; kõik maa oli selle üle väga rõõmus ja wõttis keiserlikku sõja kuulutuse manifesti õiskamisega wastu. Kudas ööldud, ei olnud Monteneegro rahu teinud, sest Türglased unustasiwad rahu tingimisi tehes ära, et nad Monteneegro rahwast mitte ära ei olnud wõitnud. Selle pärast alustas Nikita uueste waenu ja lastis mägedes sõja hüüdmist kõlada. Peeter Bukotits saadeti Grahoowo, kus hulk Monteneegro mehi aset wõtnud oliwad. Peko Pejowits läks 1600 mehega Drobinaki. Kudas kuulda, laguneda mäsamine ifka laiemale. Nad on neljateistkümnes salgus; iga salk umbes 600 meest suur, ilma nüüd täieste Monteneegro teenistuses olewa Despotowitsi wastuhakajateta.

Türglaste sõjawägi Bosnias ei ole enam mitte väga suur. Kartuse pärast, et Wenelased üle Doonau jõe tulewad, saatsiwad nad 12 bataljoni mehi salaja ära. Ka Suleiman pasha Hertsegowiinas saatis omalt poolt 8 bataljoni Doonau

jõe äärde. Ismet ja Salih pasha walitfufe all Bosnias on weel umbes 16,000 meest, kellest aga paljast 5800 harjunud sõjamehed on.

Kas Monteneegro würstil Nikital nõuu on Albaania rahwast, kes wäga mäsämise himmulised, mäsämisele kihutada, seda ei tea weel ütelda, aga see näitab, kui peaks ometi nenda minema. Miridiitlased, kes üks Albaania rahwa sugu on, näitawad tema sõbraks heita tahtwad.

Miridiitlased on katoligi usku; nad walitfewad endid isiaralikkude sääduste järele ja panewad isi enestele maksu pääle. Neil on kaks pääwalitsejat; üks ilmalik, teine waimulik; nende hingede arwu arwatakse 200,000 olewat. Et nüüd würst Nikita Wene poolt on, siis wõib see küll wõimalik olla, et Miridiitlased endid temaga ühendawad.

Kõige wiimaste sõnumite järele on Monteneegro rahwa käsi wiimasel ajal wäga pahaste käinud ja Türklased neile suurt kahju teinud.

Kolmas päätükk.

Konstantinoopoli lound. Türgi kindlused. Wiimased wõidud Armeenia maal ja Musta mere ääres.

Kui wäga kangeste Türklased waletada mõistawad ja ka walet usuwad, sest saagu alamal mõni sõna pikemalt kõnel-
dud. See on üks lühedalt toffu wõetud kiri Türgi maalt, mis mõnda küll wägise naeratama peab panema.

„Tund tunnilt lähab Konstantinoopol ikka elawamaks; suure waimustusega saawad esimesed sõnumid wasti wõetud, mis telegrahw Musta mere äärest sõja wäljalt toob. Rahwas nõuab üksnes uudist sõjast ja agarad Hispaania Suudid, kes rahu ajal Bosporuse ääres rahwal jala katet puhastasiwad,

on seda tööd nüüd järele jätnud; nad jooksewad ahwi sarnase kiirusega mööda uulitsaid ja kiskendawad „sõja telegrammid,“ mis nad rahwale müüa pakkuvad.

Sila lõuna tõi telegrahw esimesi wõidu sõnumid ja see tegi Türglasi röömu pärast otse kui joobnuks. Baatumi sõjawäe komandant Hasjan pasha kuulutab 13. Aprillil telegrahwiga, et Wenelased üle raja olla tulnud, annab sellsamal päawal veel täada, et eeswahide wahel tüli tõusnud ja ehitab neid sõnumid 14. Aprillil veel järgmisel wiisil wälja: „Kudas mul auu oli teile täada anda, tungistiwad Wenelased eila siit kahe tunni teed weel kaugel edasi ja saiwad selle pääle Wali pashast, kell 5 bataljoni jalamehi ja kolme salku ratsamehi minu käsu all oli, täieste löödud. Sumala abiga saiwad ses wõitluses enam kui 800 Wenelast surmatud. Meie poolst on 8 surnud ja 12 haawatud. Lahing on täna jälle alanud ja lähab weel praegu edasi.“

See sõnum ajas Türglasi röömu pärast otsekui keema. Türgi majadas oli seesugune elu, nagu kõige kallimatel pühapäiwil; tuttawad tuliwad ühele teisele õnne soowima, mis üksnes muidu mõne perekonna tähtsa juhtumise ajal sünnib.

Shtul säras Kõrge wäraw ja weel mitmed muud kohad röömu tulede walguses. Sheih-ül-Islam andis käsku, et Nuuri Osmanii moshees tänu tehakse, mis täna hommiku ka sündis ja kellest kõik suuremad mehed osa wõtsiwad. Pühalikuga käiguga läks sultan enne lõunat kell 11 Stambuli püha pidama.

Tosaanest kuni selle sillani, mis üle „Kuldse sarwe“ Galaatast Stambuli wiib, seisiwad sõjamehed musta kuubedega, mis punasega wälja õmmeldud oliwad, kitsate mustade püksidega ja walge turbaniga. Kaks adjutanti sõitsiwad kõige ees; siis tuliwad kolm salku ratsamehi, igas ühes 12 meest.

Nende järel sõitis sultani klaasist seinadega tõld, kellel kaks kimmelt Araabia tätku ees oliwad. Rohelised siidi eeskatted ei lasknud sultani ennast näha. Sultani järel oli jälle hulk sõjamehi ja selle pääle tuli Sheih-ül-Islam lahkestest igale poole teretades.

Konstantinoopolis 15. Aprillil.“

Kirja sisu on küll imelik, aga mis teha, Türglastes on juba korra imelikud inimesed maailmas; miks pärast ei peaksiwad nad siis ka mitte waletama ja walet uskuma?

Musta mere ääres elawad mõnda vähemat rahwa sugu, kelle sugulased enne India kiltmaal elanud, aga kes aastate tuhanded juba kadunud; nemad annawad selle poolest oma wälise olekuga ja keelega tunnistust. Spetusest ei ole nende juures juttugi, rööwimise lust näitab neil juba sündimisest saadik olemat.

Selle pärast on Wenelased nende waenlased, kes neid oma tahtmise järele rööwida ega laastada lasta ei taha; nemad ei ole mitte Türglaste moodi mehed, kes niisugusi asju salliwad ja selle pärast ei ole sõda Musta mere ääres vähem werisem kui Doonau ääres.

Musta mere ääres on Sinope üks kõige wanematest ja kuulsamatest linnadest. Aastal 400 enne Kristust, kui Rse-
noson 10,000 mehega Runaksast koju tagasi läks, oli Sinope oma õnne ladwal. 1460 sai ta Türgi sultani walitsuse alla. 18. Nowembril 1853 oli siin Türglaste ja Wenelaste wahel werine lahing.

Admiral Osman pasha oli 10 muu ja 3 auru laewaga, kelle pääl 433 suurtükki ja 4460 meest oliwad, sõjamehi Baatumi wiinud ja pidi tagasiminekul Sinope sadamas warju otsima. Kui Wene admiral Kornilow, kes 14 laewaga Musta mere pääl purjutas, sest täädust sai, wõttis ta nõuiks waenlaste kallale minna. Tema esimene jagu admiral Rahimowi all leidis Türgi laewu Sinope sadamast. „Mariia“, kelle pääl admiral Rahimow oli, oli teiste ette ruttanud ja hakas koha walu andma. Pisut hiljem wõtsiwad ka teised Wene laewad lahingist osa. Kolme tunni pärast lõpes lahing Türgi laewade purustamisega. Üksnes üks Türglaste laew „Tais“ pääsis ära; teised kaks auru laewa ja 13 muidu laewa saiwad osalt ära põletatud, osalt ülesse lastud. Pääle haawatud admiral Osman pasha langesiwad weel 150 Türglast Wene-
laste kätte. Türgi laewade 4460 mehest pääsiwad aga 450

Konstantinoopoli; kõik teised olivad otsa saanud. Türgi alam admiral Hussein pasha oli meele-ära-heitmises merde hüpanud; tema keha leiti hiljem ülesse ja maeti auusal wiisil maha. Sinope linn oli wõitluse ajal põlema hakanud, aga Wenelased aitasiwad jälle ära kustutada.

Kolme tunni ajaga ei ole wist iial weel niisugust täielikku wõitu saanud. See tuli kõik Wenelaste wahwusest, julgusest ja uuematest suurtükkidest ning nende lastmise kunstist.

See oli Türklastele tõeste üks õnnetuse pääw.

Mere ääres homiku poole minnes on kõige tähtsam koht Trapetsunt ehk Trebisonde. Linnas elawad umbes 25,000 inimest. Siin tuleb Türgi waesus juba õiete nähtawale. Enne oli Trapetsunt wäikese keisri riigi pää linn. Praegu on linnal faks kindlat kohta, aga kummagi ei ole suurem asi.

Kes laewaga Baatumini minna tahab, see näeb pea ära, et see wäga kasulik ja tarwitawlik koht on. Baatumini sadam on kõigest teistest peaaegu kõige parem.

Kudas juba korra nimetadud, läksiwad ka teine pool Kaukasuse mägede Wenelased 12. Aprillil üle piiri. Selle üle kuulutab telegrahw nenda: „Sõja kuulutuse pääwal, see on 12. Aprillil, tuliwad sõjamehed Aleksandropoli koku ja läksiwad kahes jaus kindral-adjutandi Boris Melikowi juhatusel all üle Türgi piiri. Pahem tiiw läks Mula Musfa teed, parem Bash-Shuraageni poole; ratsamehed kõige ees. Kaks Nowgorodi ratsameeste jalka läksiwad Kurdi ratsameestega tüllisse, kus juures waenlased mõne mehe kautasiwad. Teisel kohal, kus meie edasi tungisime, kautasime meie ühe kasaka, kuna waenlaste poolt neli meest langesiwad, seitse Türgi ohwitseri ja sada soldatid wangi wõetud saiwad.

13. Aprillil oli Boris Melikowi sõjawägi Küsil Tshheh-Tshakas, mis kolm penikoormat Aleksandropolist ja seitse penikoormat Karfist kaugel on. Sellamal pääwal tungiswad Eioni orust Wene sõjamehed kindral-leitnandi Oklobshia juhatusel all kahes jaus waenlase wastu; pahem tiiw, kindral-

major Denibekowi juhatusel all wõttis kareda wõitluse järele õhtu kell 6 waenlaste baraki leeri Mubasteris ära, kuna parem tiiw kindral-major würst Sheremetjewi juhatusel all teed mööda Atshamurski poole edasi tungis.

Meie kahju on kolmkümmend meest suur; haawatute hulgas on ka 6. batarei ooberst-leitnant Mushelow. Tšearanis on endid Gerinji wabatahtlikud mehed wälja näitanud. Rohke wihma saju pärast on teed Ahaltšihist wäga sandiks läinud. Teistest sõjawäe jagudest ei ole siamaale weel midagi kuulda. Tšhurukšu ja Nikolajewi kindluse wahel oli Türgi soomus laewu näha."

Wene sõjawäest ja nende nõuust Aasia maal kuulutatakse umbes nenda:

"Kaukasuses olew Wene sõjawägi on 140,000 meest suur. Ta peab kahte jakku heitma. Üks jagu seisab Alesandropoli juures; see on 50,000 meest suur ja lähab kõige päält Karsi kallale, aga tahab ka sõjamehi Baatumi saata. Baatum on mere poolt wäga kindel, maa poolt aga palju wähem. Ardahanist lähab Ardanudji hää tee. Kawaluse läbi läks Wenelastel korda asja nenda kaugemale ajada, et nad ülewelt alla tulles kõik teed oma suurtükkidega walitseda wõiwad.

Seda teed mööda lähawad Wene sõjawäed Ardanudji poole. Teine jagu, pää-sõjawägi, mis Geriwanis aset oli, saadab nendasama ka omalt poolt mehi Karssi. Karsi kindlaid kochi on küll mõnda korda parandatud, aga nad ei ole siiski täielised, sest et nad ühte teist wastastikku ei kaitse. Geriwanist tungib sõjawägi Etšmiatsini ja ühendab ennast siis teise jauga Ardanudjis, et ühes koos Trebifonde kallale minna.

Trebifondist peab kõik mere äärne maa ära wõetama. Türglased loodawad oma Karsi, Baatumi, Erjerumi ja Ba-jetšidi kindluse pääle. Neis kindlustes on umbes 62,000 sõjameest; nende hulgas ka 5000 poolmetšalist Kurdlast.

Sgas kindluses on kaunis rohkeste sõjariistu; mõnes ka kõige uuemat feltji. Aga üksnes Erferumis on rohkeste riisi; kõigis teistes väga väha. Suurtüki mehi, kes linnast ka väljaminna võivad, arvatakse 4400 olevat.

Arvamise järele ei haka Venelased neid kindlusi mitte ümber piirama, vaid, nagu Sakslased tegivad, neid nälja läbi alla heitma sundima.

See plaan on kaunis targalt valmistatud ja lootuse järele saavad Venelased teda ka tõeste täitma."

28. Aprillil telegrahweeris fuurwürst Miühael umbes järel tulewal wiisil Peeterburgi:

"26. Aprillil wõtsiwad grahw Grabbe rügement ja Nishegorodi Loris Melikowi rügement Kaagismanni linna ilma wõitluseta ära. Nii hästi kes linnas kui ka Sandshafis sai asi nii kaugele aetud, et meie walitsus sisse pandi. Linna rahwas andsiwad kõik sõjariistad, mis neil oliwad, meie kätte. Lähemate külade wanemad tuliwad meie juurde ja kuulutasiwad meile, et nad alla heidawad.

28. Aprillil tungis kindral Sheremetjew Tweri ratsa rügemendiga ja 300 Kassakaga edasi lähemaid kochti vaatama. Tagasi pöördes sattusiwad nad waenlaste ratsameeste salguga ja 4 bataljoni jalameestega kokku, kes Karsist wälja lange-siwad ja meie tagasiminekut finni panna tahtsiwad. 200 Kassakast ja üks jalk ratsamehi tungisiwad waenlased Betš-diktshai mägede taha tagasi, saiwad aga edasi minnes warjul olewatest Türgi batareidest finni peetud.

Siin juures sai Wene poolt batarei tule läbi 1 ratsaline haawatud ja 2 hoost maha lastud; püsside kuulid haawasiwad 2 ohwitseri, 7 soldatid ja ühe Kassaka hobuse. Waenlaste kahju näitab kaunis suur olevat. Kindral Sheremetjew kuulutab, et nii hästi ratsamehed kui ka Kassakad agaraste wastu paniwad. Esimesel edasiminekul wõeti ka weel wiis Türgi soldatid wangi."

Ka mitmed teised telegrammid annawad täada, et Wenelaste käsi jäl üsna hästi käia. „Karsi ümberkaudust maad on nõuiks wõetud läbi waadata. Sõjamehed saawad igal pool nii hästi risti rahwast kui ka Muhameedlastest kaunis lahkeste wastu wõetud. Wangi wõetud Türglased on wäga rõõmsad, et nad raskest elust, mis Türgi wägedel on, lahti saanud.“

See oleks liig igaw ja ajaks wiimaks lugemise himmu ära, kui meie kõiki edasiminemisi ja waenliska wäiksid kokkufattumisi, nendasama ka telegrammisi üles kirjutame, nagu mõnes pääwa raamatus; meie katsume parem oma lugijatele pää asju kõneleda.

6. Aprillil kuulutatakse Tiflisist: „Meie sõjawäed lähawad Armeenia maal wäga ettewaatlikult, aga ometi jõuawad nad edasi. Kudas juba ööldud, ruttas kindral Boris Melikow Karsi poole. Ehk see küll Aleksandropolist kaugemal ei ole kui 70 wersta, ei ole sõjawäed siia maale ometi weel kõik Karssi juurde kokku jõudnud. Nii palju kui Türgi sõjawan- gid teawad kõneleda, olla Karsis 24 bataljoni, 6 eskadroni sõjamehi ja 118 suurtükki.

Teine sõjawäe jagu, mis kindral leitnant Tergusakowi juhatusel all on, hakas Geriwaniist Bajasidi poole tungima. Selle tee ääres on wäga wäha wet ja juba esimesel pääwal pidi wet ligi wõetud saama. Edasimminnes tuliwad aga soo kohad wastu, mis edasi jõudmist wäga raskest tegiwad. Geriwaniist on Bajasidi 135 wersta maad. Kõige tee pääl Bajasidini ei tulnud Wene sõjameestel enam mingisugust ni- metamise wäärt takistust ette. Bajasidis oli wäha Türgi soldatisi, kes warsti taganema pidiwad, ilma et nad wastu hakata oleksiwad julgenud. Bajasidi pandi sedamaid Wene sõjamehed sisse ja kõik sai Wene walitsuse järele saetud. Würst Dadian on koha walitsejaks, Pasholew politsei ülemaks nimetadud. Nüüd tehakse kangeste selle kallal tööd, et linn kindlaks tehtud saaks.

Niioni sõjaväe jagu tõttas Dsurgetist kahte teed mööda Baatumi. Need mõlemad on aga väga sandid ja selle pärast edasi saamine raske. Kindral Dewel on nende sõjaväe jagude üle. Nende täit suurust ei ole viete täada; kuidas arvatakse, olla jääl 24,000 jalameest, 4800 hoost ja 55 suurtükki. Baatumis olla selle vastu 8 bataljoni mehi. Waenlaste suurtüki vägi ei pea mitte vähem suurem olema. Ka olla üks Kurblaste wabatahtlikkude sõjameeste hulk Baatumi ligidal laagris. Üks jagu sõjaväge on Ahaltsihist Ardahani poole saadetud, et nad seda ära wõtaksivad.⁴

Et kõik Must meri praegu Türglaste käes on ja nad kedagi wõerast laewa enam sisse ei lase, päälegi warsti pääle sõjakuulutust käsu wälja andsiwad, et kõik laewad, mis Musta mere pääl, wälja pidiwad minema, olgu nad selle jagu tahes, siis tahtsiwad nemad ka näidata, mis nad nüüd teha wõiwad. Türglaste suureks õnnetuseks on aga suuremate mere äärsete linnade juures torpeedod mere põhja pandud, nenda et nad kudagi wiisi linna ligi ei pääse. 2. Mail olla ometi kaks Türgi soomus laewa nõuuks wõtnud Kaukaasia rannas Suhhumi Kalee linna kallale minna. Nii pea kui nad linna ligidale jõudsiwad, hakasiwad nad linnale pombisid andma. See wälitas ülepeä kaks üks pool tundi ja linn sai selle läbi kaunis suurt kahju. Nad ei olnud sellega ometi weel mitte rahul, waid katsusiwad ka linna sisse tungida ja linna põletada ja riisuda. Nüüd aga läks asi teiseks. Wenelased wõtsiwad neid tubliste wastu ja hakasiwad neile mehise walu andma, nii et Türglastel enam muud nõuu üle ei jäänud, kui pidiwad taganema, kus juures mõnda nende hulgast langes.

Süüski ei jäänud Türglased weel rahule. Nad kihutasiwad Tsherkesslasi ja muud Suhhumi ümberkaudust rahwast nenda kaua taga, kuni need wiimaks Wenelaste wastu mäsämist tõstsiwad. Selle läbi läks asi korra kaunis kirjuks, sest mere äärne tee pandi täitsa kinni. Pea aga jõudis hulk Wene väge sinna, kes mäsämist waigistas ja teed jälle lahti tegi.

Mitu korda löödi maale tulnud Türglased tagasi, kunni nad wiimaks ära purustatud Suhhumi waremete taha warju otsima läksiwad. Aga ka sinna ei wõinud nad kauaks jääda.

Wähemade linnade juures katsusiwad Türgi sõjalaewad oma rööwimise tööd ifka weel edasi teha. Nad töiwad laewadega endisel ajal wälja rändanud Tsherkesslasi Türgi maalt ligi, kes nüüd neid, kes Wene maale jäänud, mäsama pidiwad ajama. Oh, kui wäga waja oleks, et Wene sõja laewad Musta mere pääle pääseksiwad ja siis kurjategijaid tubliste nuhtleksiwad! Aga nii, kudas praegu lugu, on see Wene sõja laewadel hoopis wõimata; nad ei saa kuskilti teed Musta merde.

Siia maale ei olnud Türglased Armeenia maal weel kuskilgi täitsa Wenelastele wastuhakata julgenud, waid warsti lühikeste wõitlemise järele taganenud. Aeg ajalt tuli neil ometi nõuu Bajasidi linna uueste eneste alla wõtta. Et seda nõuu korda saata, pidiwad nad nii tähele panemata kui wõimalik Wani järwe äärest Bajasidi linna kallale minema. Kindral Tergukasow sai sest ometi enne kuulda, et 3500 Kurdlast ja 1200 Bassi-Botsuki Bajasidi kallale kippuda ja endid enne weel teise sõjawäe jauga, mis 7 bataljoni suur, ühendada tahawad ja sedamaid saatis ta omad mehed 60 wersta päält Türglastele wastu, kes nüüd enam linna kallale minemise pääle mõteldagi ei julgenud, waid warsti Wani järwe juurde tagasi pöörsiwad.

Nagu nimetadud, oliwad Wene sõjawäed ka Ardaghani poole läinud. 5. Mail hakas siin linna all suurtükkide lastmine. Kolme tunnise lastmise järele algas pärast lõunat kell 6 tormi jooksmine. Esiotsa katsusiwad Türglased küll ka wapraste wastu panna, aga pea pidiwad nad ometi ära nägema, et nende asi midagi ei aita; selle pärast põgenesiwad nad ära ja jätsiwad hulga furnuid ja haawatuid wallide ja uulitsade pääle maha. Kindral Heimann ajas kõige öö kunni teise hommikuni oma ratsameestega põgenejaid Türglasi taga ja tegi neile suurt kahju. Teisel pääwal peeti Ardaghanis tänujumala teenistust

ja Wene lipp pandi üles lehwitama. Kõige saagi seast, mis Wenelased Ardaghanist leidsiwad, on kõige tähtsamad 82 suurtükki, kellest palju Eizenis Kruppi wabrikus tehtud ja mis kõige paremad on. Kui furnuid üles koristadi, leiti ligi tuhat neid olewat, mis kõik Wene sõjameeste poolest maha maetud saiwad. Sulga wangide seas oli ka üks Türgi pasha. Türgi sõjawäge sõldakse Ardaghanis 12,000 meest olnud olewad. Wenelaste poolt on Ardaghani tormijookmises ja ärawõtmises 300 meest langenud.

Pea pääle selle sai Karssi linn täieste ümber piiratud ja Wene wäed hakasiwad ilma wahet pidamata paremat ja pahemat kät edasi Armeenias päälinna Erserumi poole tungima. Kui Ardaghan langenud oli, tõttas ka muist wäge linna ärawõtjatest Erserumi poole edasi. Zuba 21. Mail wõtsiwad nad ilma mõõga hoobita Penneki ja Dlti linna ära. Türlased ei julgenud wastu panna, waid põgenesiwad hirmuga Erserumi poole edasi. Dlti linn seisab Ardaghani ja Erserumi wahel kohal. Wenelased on rohkestes saaki leidnud, iseäranis sõjamoona, püssa, patronisi, telka ja mõnda muud.

Kaks päewa hiljem, see on 23. Mail, wõttis kindral Dergutasow Karakilisja linna ja lähedal olewad kantsid ilma wõitlemiseta ära. Zuba pääw enne seda oliwad Türlased linna maha jätnud ja Seidekani linna põgenenud, kus hull wabatahtlikka mehi koju läksiwad.

Pisut aega enne seda sattus Ardaghani ärawõitja kindral Loris Melikow Beglie linna lähedal Türgi ratsameestega kokku. Ta langes mitmest küljest nende kallale ja lõi neid nenda, et umbes 1000 meest wõitluse wäljale maha jäiwad.

Wiimasel ajal on Türlased Karssis mõnda korda wälja tungida katsunud. Nenda sündis ka 3. Juunil, mill Wenelaste ja Türlaste wahel palaw wõitlemine algas. Pärast lõunat kellu 3 ajal tuli 10 bataljoni Türlasi mitme suurtükiga kantsist wälja ja hakasiwad Wenelasi lastma. Pea tuli hobuse wägi appi ja nüüd wõeti Türlased kätte tule wahela.

Suure waewaga pääsiwad nad weel kantsi tagasi ja jätsiwad 200 furnut wõitluse wäljale maha. Wenelaste poolt on 11 meest langenud ja 107 meest haawatud.

Türgi-Urmeenia sõjawäe ülem Muktar pasha taganeb kord korralt ikka enam Erserumi poole ja ei julge mitte Wene sõjawäe wastu wälja minna.

Nenda on siis Kaukaasia sõjawäe käsi käinud; waatame nüüd lõpetuseks lühedalt weel, mis Doonau sõjawägi teinud ja kui kaugele ta oma asjaga jõudnud.

Meie armuline keisri härra sõitis, selle järele kui ta sõda oli kuulutanud, Kishinewist läbi Kiiewi ja Moskwa jälle Peeterburgi tagasi, kuhu ta 25. Aprillil jõudis. Kudas juba kõneledud, läksiwad selle aja sees Wene sõjawäed Rumeenia maale, kus muist Doonau jõe ääretesse linnadesse paigale jäiwad, muist mööda jõe ülesse läksiwad, et mõnusat üleminemise kohta otsida, aga Doonau jõe kõrge wesi ei lastnud asja korda minna. Bahete wahel katsusiwad ka Türklased teine poolt lasta, aga sest ei tulnud suuremat wälja. Selle pärast hakati ka Rumeenia maalt mõnest kohast, nagu Ultenitjast suurtükkidega Türklasi lastma, iseäranis aga neid kantsisid, mis Türklased Turtukai linna juurde oliwad ehitanud.

Suurwürost Nikolai oli küll alati sõjawägesid üle waatamas ja juhatamas, aga siiski arwas keiserlik kõrgus, et parem on, kui ta isi Doonau jõe äärde sõjawäe juurde lähab. Suba enne seda reisisiwad suurwürost Wladümir Aleksandrowitsh 17. Mail ja würost Sergei Maksimilianowitsh 16. Mail Peeterburgist Rumeenia maale pääkorterit. Keiserlik kõrgus isi jäi weel 21. Maini Peeterburgi; aga ka tema wöttis sell pääwal teekonda sõjawäe juurde Doonau jõe äärde ette. 25. Mail õhtu kellu 8 jõudis ta hää terwisega Rumeenia maale Plojeshiti linna, kus suurwürost Nikolai pääkorterit oli wõtnud. Nimetatud linn on põhja pool Bukaresti raudtee ääres. Kõige tee pääl wõeti igal pool keiserlikku kõrgust rõõmu õiskamisega wastu.

Doonau jõe ääres oli siia maale kõik kaunis wagu si edasi läinud; ainukene tähele panemise wäärt asi sündis 14. Mail, kus üks kõige suurematest Türgi monitoridest pääle saja inimesega ja muu kraamiga, mis ta pääl oli, wastu taewast lindas, ja see sündis järel tulewal wiisil:

14. Mail pärast lõunat kellu kolm tungis üks suur Türgi monitor Doonau jõest Matshini kanali, et sääl ühel ehk teisel wiisil kahju teha. Seda nähes wõtswad kaks mere wäe ohwitseri nõuuks Türglastele pisut karistust niisuguse julge töö eest anda. Kaks ohwitseri, Dubasow ja Chestakow, oliwad 13. Mail ööse püssirohu masinad (torpeedod) jõe põhja walmis pannud, mis Türgi laewu ootasiwad. Kui teisel pääl kellu 3 Türgi monitor paha nõuuga Matshini kanali suhu sisse tormas, läkswad nimetatud ohwitserid ühe Rumeenia laewa pääl temale wastu ja nii pea kui Türglased kardetawale kohale oliwad jõudnud, saiwad wee alused lõhkumise riistad kunstlikul wiisil põlema süüdatud ja Türgi monitor lindas wastu taewast, kus ta pihu ja puru tagasi tuli. Keegi neist, kes ta pääl oliwad, ei wõinud elusse jääda. Et see hoop Türglastele jälle suurt südame walu tegi, wõib isienesestki arwata. Kui keiserlik kõrgus isi Brailas käis, tänas ta oma suuga neid wahwaid mehi ja ka endisid soomus laewa põhja lasksjaid. Mõlemate Türgi laewade purustajad ja äwitajad oliwad ennemalt juba oma wahwa teu eest Georgi ordu märgid ja auu mõõgad palgaks saanud.

Kudas wiimased sõnumed Doonau jõe äärest kuulutawad, on 9. Juunil ööse suur hull Bene sõjawäge Galatzi linna juurest wiimaks ometi üle Doonau jõe läinud, Türglased neid aga wahwa wõitlusega ja kange suurtükkide lastmisega wastu wõtnud. Sõda olnud kunni lõuneni õige kange, aga wiimaks pidanud Türglased taganema. Wenelased wõtnud Matshini kindluse ära, kus risti rahwas neid lahkeste teretades wastu wõtnud. Wenelastest on 44 meest surmatud ja 90 haawatud.

Üks kord on ometi ammu igatsatud nõuu korda läinud ja Doonau jõest, mis nii väga palju takistust tegi, üle mindud. Külap lootuse järele asi ennast pea muudab, sest nüüd võib ka Doonau jõe poolt küljest Türklaste kallale tungida, ja nad ei wõi enam nenda nagu siia maale teine poolt kalda päält Wene wäge narrida, kes neid kätte saada ei wõinud, waid peawad nüüd mees meest vastu hakkama.

Wene sõjawäe Doonau jõest üleminemisega lõpetame raamatu esimest andi. Häa meelega oleksin lugijatele küll veel pikemalt kõik tääda annud, kui siia maale midagi tähtsat oleks — tehtud. Raamatu teises andes loodame Wene sõjawäe tegusid teine pool Doonau jõge kõnelda, nenda sama ka edasiminemist Aasia maal ja weel mõnda muud tähele panemise wäärt uudist, mis selle aja sees sündima juhtub. Seni kauaks soowime aga lugijatega ühtlase, et taewane Issa meie Wene sõjawäge õnnistaks ja temale kõige riigi kasuks rohket wõitu annaks!

